

9071

БІБЛІОТЕКА
ПИСЬМЕНСТВА

М. НОЦЮБИНСЬКИЙ

КОНИ НЕ ВИННІ

65-66

а. 10 н.

65-66

УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК

К 45 41

ДЕШЕВА Б-КА КРАСНОГО ПИСЬМЕНСТВА

М. КОЦЮБИНСЬКИЙ

КОНИ НЕ ВИННІ

Видання третє

К 45
X

4/41

НБ ПНУС

9071

ВИДАВНИЦТВО «УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК»

Бібліографічний опис цього видання вміщено в «Літопису Українського Духу», «Короткому репертуарі» та інших публікаціях Української Книжкової Палати.

Друкарня «Укр. Робітник»
Укрголовліт № 4758
Замовлення № 133
Тир. 2 000
2 аркуші
Харків
1930

— Савка! Де мій одеколон?

Аркадій Петрович Малина вихиливсь у вікно й сердито кричав у спину своєму лакеєві, що помагав випрягати з фаєтона спітнілі коні.

Стояв упрілий, в одній сорочці, розщібнутій на грудях, і нетерпляче стежив, як біг Савка через подвір'я в своїй синій з галунами лібреї.

Одеколон був тут, на туалетнім столі, але Аркадій Петрович його не помітив.

— Вічно кудись засунеш!..

Він кисло буркнув, прийняв з рук Савки пляшку, скинув сорочку й

почав обтирати одколоном біле, жовтаве од старости тіло.

— Ху-у!.. Як приємно це освіжає!— Потер долонею груди, де густо сріблились тонкі волосинки, освіжив під пахвами й облив холодком лисину й руки, тонкі, старечо-мляві, з сухими пальцями на кінці. Потому вийняв з шафи свіжу сорочку.

Властиво, він був у чудеснім настрою, як завжди по розмові з мужиками свого села. Йому було приємно, що він, старий генерал, якого сусіди вважали «червоним» і небезпечним, завжди лишався вірним собі. Як завжди, він і тепер, у ці тривожні часи, обстоював погляд, що земля має належать до тих, хто її обробляє. — «Пора нам розстатися вже з

пануванням», — подумав Аркадій Петрович, защібаючи лівий манжет, і, прийнявшись за правий, згадав одразу, як гула радісно сходка, коли він пояснив їй права народу на землю.

Це завжди його хвилювало, і по розмові почував він бадьорість і апетит.

Заправляв саме сорочку в штани, коли рипнули двері, і на нього кинулась Мишка, улюблений песик, расовий фокстер'єр.

— Де ти, шельмо, була? — нагнувся до неї Аркадій Петрович. — Кажи, де ти, шельмо, була? — Він любовно лоскотив їй шию і вуха, а вона морщила носик, крутила обрубком хвоста й намагалась лизнути йому лице. — Де ти віялась, негодяща?

У вікна било полудневе проміння

і видно було, як цілим морем плили кудись ще зелені ниви, дев'яност десятих панського поля, що спускалося часом у балку, а потім здіймалося знову, як хвиля.

Аркадій Петрович поклав гребенем борозни на рідкому волоссю, розчесав вуса, на кінчиках жовті, і довго любувався сухим, високим чолом та благородним, панським обличчям, що одбивалось у синявих водах туалетного дзеркала.

Сірі очі, трохи холодні й вже пригаслі, плавали на білках серед червоних жилок, і це його турбувало: «треба знову класти примочку!» Збоку на носі він вгледів прищик, дістав з несесера кольдкрему, помазав і припудрив.

Їсти!

Йому хотілося їсти, як молодому двадцятилітньому хлопцеві, і це його радісно хвилювало. Як усе заворушиться в домі, коли почують, що він голоден! Як захає жінка, його стара дбайлива Соня, заметушиться Савка, і всі будуть дивитись йому в рот. Він так рідко апетит має...

Але Савка не йшов з докладом.

Аркадій Петрович одсунув шухляду комоди й виїняв звідти акуратно зложену блюзу, вовняну, сіру, à la Толстой.

Приємно тремтячи освіженим тілом, просуваючи руки в рукава, він почував себе демократом, другом народу, який не має чого боятись. За той час, як він покинув своє

міністерство та осівсь на селі, мужики його полюбили. А як же! Він хрестив і вінчав, дарував спаш, уділяв ради, його кликали «татком!» Він з приємністю думав про це і разом думав, що на обід будуть сьогодні молоді печериці, які Палажка несла вранці у приполі з городу.

І саме тоді Савка виставив у двері дві білих, у рукавичках, руки й ознайомив покірно, що подали обідать.

Аркадій Петрович, широкий у своїй блюзі, як дзвін, вступив у стову.

Зараз заgrimіли кріселка і схилились над ним, цілуючи руки, з одного боку Антоша, його лисіючий син, а з другого—дочка, білява Ліда, двадцятип'ятилітня вдовиця. Вони ще не

бачились нині: Антоша недавно приїхав з фільварку, а Ліда до полудня спала.

Софія Петровна — Соня — у свіжій літній капоті уже тримала в руці срібний ополоник. Перед нею парував борщ. Стіл був накритий на дев'ять персон.

Аркадій Петрович опустився в широке крісло на чолі столу й похляпав рукою по сусіднім кріселці.

— Мишка! Сюди!..

Фокстер'ер подивився на нього к правим оком, скочив на крісло й сів на свій обрубаний хвостик.

— Де ж Жан? Покличте Жана... — звернувся до всіх і ні до кого зокрема Аркадій Петрович.

Але якраз одхилилися двері, і слі-

пий Жан, брат жінчин, адмірал в одставці, ввійшов під руку із своїм «міноносцем», як він кликав лакея.

Високий, міцний, неначе грот-мачта, погано поголений, Жан щупав грубою палкою поміст і ледве згинав коліна, застиглий і негнучкий у своїй сліпоті.

Його довго й з шумом садовили на місце, а «міноносець» став ззаду за кріслом.

— Добридень, Жане!—привітався із свого почесного місця Аркадій Петрович. —Що снилось?

Всі усміхнулись на той щоденний жарт, а Жан охоче, наче нічого не сталось, почав оповідати, встроливши більма кудись у стіну, через стіл.

— Приснився город. Не ті неестетичні коробки, що звете домами. Це

була не купа бруду і сміття, не ле-
говище нужди людської... словом,
мені приснилось не те, що ви називаєте містом.

Він навіть поморщивсь.

— Я бачив прекрасний, невиданий
город. Все, що люди створили в ар-
хітектурі, шедеври давні, сучасні й
прийдешні, краса й вигода, храм до-
стойний людини... Тільки ваші на-
щадки...

— Жане, твій борщ прохолоне...

— Ах, вибачай, Соня... Ну, мій мі-
ноносець № 17, зав'язуй серветку...

— Єсть, — стрепенувсь «міноносець
№ 17» (по порядку лакеїв, яких Жан
часто міняв). Він уже давно тримав
напоготові серветку.

— Я думаю, що-о... — прихильно обі-

звалася Ліда, схиливши набік біляву голівку Мадони.

— Почали сіно возити, Антоша?— зацікавивсь Аркадій Петрович.

Антоша не чув. Він накладав саме своєму лягавому псу Нептунові, що сидів на стільці поруч, кістки на тарілку, і всім виднілась тільки його макушка з рідким волоссям.

Софії Петровні неприємно було дивитись, як Жан їсть неохайно, лишачучи в вусах шматки буряків, і вона повернулась до сина.

— Антоша, тебе батько питає про сіно.

— Ах, вибачай...— підняв той засмалений вид і засюсюкав:— Замість дванадцяти возять тільки десять возів. Артем обернув щось два рази та й

кинув: каже, що його Ксенька напоролась ногою на залізні граблі і треба фершала кликати — бреше, звичайно... А Бондаришин ще зимою взяв гроші, а тепер крутить...

Антоша став мокрий і червоний од борщу та хазяйських турбот. На його білому лобі густо осіла роса, а очі посоловіли.

Він знав усе, що робиться на селі. Мав не менше десятка дітей од сільських дівчат і не раз мірявся силою з найміцнішими парубками, не зважаючи на офіцерські чини.

— Усі вони такі! — сердито зідхнула Софія Петровна і погладила таксу, що сиділа коло неї на кріслі, важко вип'явши свої руді груди, мов у камісельці.

— Ви чіпляєтесь, діти мої, — благодушно обізвався Аркадій Петрович, кінчаючи борщ. — Мужик має так само свої потреби й турботи, як і ми, грішні.

Він був у чудеснім настрою по сьогоднішній сходці.

— Безумовно, мені здається, що батько...

Ліда знову прихильно нагнула голівку Мадони й розтягла кисло свої широкі бліді уста.

Але Антошу це розгнівило. Вічно та Ліда! Її наспівали ліберальні студенти, як грамофонний кружок, а вона повторяє дурниці!..

— Мужик мужиком, що б там не казали... Ти його медом, а він...

Одставний адмірал («Броненосець»,

як він себе називав) почув небезпеку од такої розмови.

І поки Савка, зручно присуваючи руки в нитяних рукавичках, збирав тарілки од панів і собак, він почав оповідати другий свій сон.

Він був ніби на концерті. Це була музика нових поколінь, нечувані комбінації звуків, щось таке, перед чим Бах, Гайдн і Бетховен—пігмеї.

Антоші зробилось скучно. Він уже чув дядькові сні і вважав кращим зайнятись своїм Нептуном. Одрізав скибочку хліба й поклав псові на ніс.

— Тубо!

Нептун сидів поважно і жмурился недоволено очі.

На хвилину зробилось тихо у столовій.

— Піль!..

Тільки Ліда витягала довго одкриту шию і прихильно схилялась у бік дядька.

Але її Мільтончик, обстрижений пудель у боа на шиї, як дама, з голим задом, дряпнув її лапою по рущі, домагаючись їсти.

Вона обернулась до нього, поправила бант на собаці, такий же блакитний, як її сукня, і дала Мільтону тартинку з маслом.

Хазяйка чекала, щоб подали печеню.

— Тепер дійсність дивніша за сні! — стиснула вона плечима й подивилась кудись на стелю.

А Антоша й підхопив:

— Що правда, то правда. Таке діється навкруги, що не знаєш, чим і

скінчиться. Вчора, кажуть, землі барона Клейберга мужики заорали. Вийшли з плугами на поле цілим селом і прогнали баронових орачів.

— Які вже забрали?

— Ф'ю-ю—свиснув Антоша.— Нема вже в барона маєтку, та й сам утік... Страх, що діється всюди, а тут ще виотатку, із своїм лібералізмом.

9 Ах, ах!—зідхнула хазяйка дома.

— Ну, нам не доведеться тікати,—засміявся Аркадій Петрович.— Нас не зачеплять. Правда, Мишко, нам нічого з тобою не буде? Правда, собака?— Він лоскотав їй морду, а вона розкривала рожеву пащу, брала злегка його палець у зуби і крутила обрубком хвоста.— Я своїх думок не маю потреби таїти.— Він вийняв па-

Біс

Літер.

лець і тримав на одшибі. — Ну, от. Мужики мають право на землю. Не ми обробляємо землю, а вони. Ну, от. Я і кажу це оддавна...

— Аркадій! Laissez donc... le domestique écoute!

Софія Петровна з жаху заговорила басом.

Однак, це ні трохи не помогло.

— Бо ти б, серце вічно панувати хотіла. Доволі. Попанувала, і годі. Треба ж і другим. Не бійсь, всеї землі не одберуть, лишать трохи й нам... так десятин з п'ять... Я на старість за баштанника буду. Надіну широкий бриль, запущу бороду, аж по пояс. Я буду садити, ти вибирати, а Антоша возити в місто... Ха-ха!..

— Він ще жартує!

Софія Петровна сердито обвела оком цілу родину й чотирьох собак, що сиділи за столом, але співчував їй тільки Антоша.

На знак протесту він налив собі чарку горілки, вихилив зразу і, одкинувшись у кріслі, заклав руки в кишені своїх офіцерських штанів. Жан спокійно жував печеню під захистом «міноносця». Савка робив таку міну, наче його в хаті не було, а Ліда розтягнула вуста й переглянулась до батька.

— Я була певна, що-о...

Але Антоша не дав їй скінчити.

— Жартувать добре в родині, а нащо ж тато проповідує мужикам. Вони настроєні так, що щохвилини чогось чекаєш...

— Я не жартую. Пора одкинути забобони. Як хочеш їсти—працюй, мое серце. Ну, от.

Він був веселий, розвивав далі свій плян і з побільшеним апетитом накладав на тарілку цілу купу салати, не помічаючи навіть, що бідна забу-та Мишка, на спускаючи з нього очей, безперестанку облизує морду та крутить хвостом.

— Ліда у своїй чудесній сукенці, що так їй до лиця, щоранку буде виганяти корову, а ввечорами доїти, підкасавши подолок... Ха-ха!..

— Що до мене, то я...

— От і прекрасно...

Подавали солодке. Савка гримів ложечками і протягав білі, у рукавичках, руки між лікті панів і собачі морди.

Жан посадив пляму із сметани на адміральську тужурку; і «міноносець» старанно очищав серветкою мокре. Такса Софії Петровни лизала тарілку, а Мільтончик, забувши пристойність, скавчав потиху, щоб звернути на себе увагу.

— Аркадій, тобі покласти ще крему?

— Клади, клади, та с'єге, я сьогодні голоден.

Ні, таки справді, він чув бадьорість по сьогоднішній сходці, де рішуче стояв за те, що народ має право на землю.

— Блажен, іже і скоти милуєть... — одповів текстом на свої думки мовчазний Жан і освітив більмами щетинасте обличчя. — Міноносце! дай папіроску...

— Єсть!

— Браво, Жан, браво! — розсміявся Аркадій Петрович. — То ж скоти, а то люди...

Ну, починались тексти із святого письма. Антоша терпіти не міг їх. Він кинув у куток кімнати зібгану хустку, а Нептун скочив і приніс. Забавно було дивитись, як Нептун на бігу хляпав обвислим вухом і тріпав білу поноску під чорним, холодним носом.

— Нептун! Ісі!..

Він обережно вийняв з рота собаки мокру од слини хустку.

Але Нептун раптом застиг. Підняв голову вгору і грубо два рази гавкнув. Занепокоїлись інші собаки, а Мишка кинулася до дверей і, підгор-

нувши під себе куценький хвостик звлялась дзвіночком.

— Хто там? Подивись, Савка.

Савка вернувся їй ознайомив, що прийшли мужики.

— А! мужики... Клич їх сюди.

— Аркадій, може б ти перше скінчив обідать. Вони почекають.

Аркадій Петрович ні за що не хотів... Він уже скінчив.

Мужики увійшли їй купою стали біля порога.

Був межи ними й Бондаришин, що гроші взяв, а не виїхав нині на панове сіно.

— А що скажете, люди?

Люди мовчки тупались на однім місці, білі, як вівці, у своїх полотнянках, і дивились на блискучий посу-

дою стіл, за яким засідали пані й собаки.

— За яким ділом прийшли?

Рудий Панас кліпнув оком на сивого Марка, а той штовхнув ліктем Івана. Іван же думав, що найкраще скаже кум Бондаришин, і всі у згоді заморгали на нього. Бондаришин не смів вийти з тісної купи і звідти вклонився ласкавому панові.

— Прийшли до пана погомоніти за землю.

— Я дуже радий. За яку землю? Бондаришин замовк і озирнувся на кума. Тоді Іван поміг.

— За панську, прошу ласкавого пана...

— Що тепер, значить, такі часи настали... — додав Марко.

— Та й пан сами нам казали... — не втерпів Панас.

А Бондаришин уже закінчив:

— От громада і присудила... Будемо одбирати землю од пана...

— Що?

Аркадій Петрович несподівано крикнув. Він встав з-за столу й наблизився до них із серветкою у руці.

Але люди були такі спокійні, наче прийшли порадитись тільки у звичайних хазяйських справах.

Сивий Марко теж уклонився низенько й зашавкав покірно:

— Ми не хочемо кривдити пана... щоб усе мирно, по-божому було...

— Цитьте, нехай говорить кум Бондаришин, — одвів дідарукою рудий Панас.

Тепер уже ціла родина—Софія Петровна, Антоша й Ліда—покидали свої місця і стали за плечима хазяїна дому.

Лише сліпий Жан лишився сидіти, світячи більмами на собак, що лизали тарілки.

А Бондаришин провадив так само покійно й наче байдужно:

— Борони боже... лишимо й панові трохи земельки... на яку грядку, на цибулю, значить, чи що, щоб закришка була... та на крокет...

— Ах, ах!—зробилось млосно Софії Петровні, і, поки Ліда подавала їй воду, Антоша заклав руки в офіцерські штани і процідив крізь зуби:

— Вот, негодяї!..

— Ми вже так через те, що пан

були добрі до нас, спасибі ласкавому панові, — кланявся Бондаришин.

— А як же... Гріх що казати... всі люди пана «татком» взивають... — гуділи за ним

— Ну, добре, — стримав образу Аркадій Петрович. — Не одрікаюсь од своїх слів... Коли так присудила громада...

В його голосі чувся вже лід.

— Аркадій! Що ти говориш! Як смієте ви!... — хвилювалась Софія Петровна.

Антоша поривався щось говорити і сині жили налялись у нього на білому лобі.

— Так отак, пане... за два дні маємо свято, тоді громада й поділить землю. А тимчасом нехай пан собі

поміркують, де їм лишить на грядки... чи коло дому, чи в полі.

— Звісно, що коло дому... ловкий погній... і наручно буде... — вирвався з радістю рудий Панас.

— За два дні вже пан сами обміркують... Ми не хочемо зразу... бо ви в нас добрі, спасибі ласкавому панові й нашій пані. Вони нас ніколи не забували...

— Авжеж... чи порошку там, чи мазі якої... звісно, наші пани... Оставайтесь здорові...

І поки виходили люди, усі стояли, немов заклиті. Тільки Аркадій Петрович теребив у руці серветку.

Але Софія Петровна отямилась скоро.

— Аркадій! Ти збожеволів! Ти не

смієш оддавати землі. Ти маєш діти!..

— Ето нельзя оставіть! Тут нужни мери... — гарячився Антоша й так штовхнув Нептуна, що собака заскавучала під ногами в нього.

Тільки Ліда все ще прихильно витягала до батька свою одкриту шию і розтягла в усмішку—правда, бліду—широкий рот.

— Ах, дайте ви мені спокій,—роздратовано скрикнув Аркадій Петрович.—Зрозумійте, нарешті, що я інакше не можу...

Зібгав серветку, кинув на стіл і вибіг з хати.

Серед гвалту й метушні, що знялись потім, Жан пробасив раптом:

— Ну, мійноосце, розводи пару. Пора нам рушати в далеку плавбу...

— Єсть! — стрепенувсь міноносець.
Але плавба не вийшла.

Усі рішили, що зараз треба пора-
дитись укупі й запросили Жана.

А щоб прислуга не чула, взяли
його під руки й вийшли з їдальні ра-
зом зо всіма псами.

Тільки Мишка десь щезла.

* * *

Мишка знайшла хазяїна свого аж
у кабінеті. Стояв під скляними две-
рима, що вели на терасу, і стежив,
як з докучним дзичанням билась об
шибку муха. Мишка ткнулася носом
об його чобіт, але він її не помітив.
Тоді вона заскакала на двері, щоб
дістать муху, але не зловила, утоми-
лась і лягла в кутку на подушку.

Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними квітник. На клумбах горіли маки, а ранні левкої тільки що розпускались. Аркадій Петрович щодня дививсь на квітник, але тільки сьогодні він його зацікавив. Одхилив двері й підставив лисину сонцю. Потім важко зійшов по сходах і присів над квітками.

Але вони перестали його займати. Чув щось важке в собі й не хотів признаватись, що то образа. Натурально, вони мають право на землю, він завжди тримався такої думки й завжди її висловляв, але, щоб у нього... От тобі й добрі «сусідські» стосунки! Згадав усі поради свої і поміч, кумовання і сільські весілля, на яких він грав ролю весільного батька. В того

самого Бондаришина він, здається, христив. А тепер усе це забулось!

— Грядка цибулі й на крокет... Ха-ха!..

Сонце́ напекло йому лисину. Воно непереможно й безупинно лилось на квітник і на поля, що кудись бігли з горбка на горбок, аж до крайнеба.

Вернувся додому, надів картуз і, замість того, щоб лягти на кушетку, як звик по обіді, подавсь на подвір'я. Широкий двір зеленів моріжком. Хурман порався з фаетоном, а Савка крутивсь біля нього. Певно вже обмовляють новини! Аркадій Петрович хотів звеліти осідлати коня, але не зваживсь якось, наче опинився на чужому хазяйстві. Мовчки перейшов він повз них у браму й опинився на

полі. Жито вже красувалось. Жовті палічки цвіту тихо гойдалися на волосинках вздовж колосків, і непомітний пилок золотивсь на сонці. Дитячі очі волошків виглядали із гущини. Мишка раптом зашелестіла в житі й побігла наперед. Ниви то поволі котились у долину, то підіймались на похилі горби, наче земля в солодкій м'якості вигинала хребет, а Аркадій Петрович, оддавшись на волю зеленим хвилям, старався нічого не думати і тільки вдивлявся в таємничу глибіню густих зарослів жита, тільки чув під ногами ніжну м'якість межі. Правда, од поля вставали якісь голоси, щось промовляли, але він того слухати не хотів. Хотів спокою і самоти. Але чим далі заглиблювався він

у поле, тим виразніше підіймався од землі голос, м'який, зрадливий, і сперечався. І тут він вперше почув усім тілом, що це обзивалась до нього його земля, що він з нею так зрісся, як із жінкою, з сином, з дочкою. Що тут, де він ступає, ходили ноги батька й діда, і над полями лунав їх голос, голос цілого роду Малин. Що все, чим він пишається і цінить у собі, його розум, смак і культура, навіть його ідеї—все згодували, все зростили оці лани.

Але Аркадій Петрович уже сміявся над собою:—Ха-ха! Заговорила дворянська кров...

Зусиллям волі він змахнув усі думки й далі брів.

Зліва, при мокрій долині, кінчались

жита й починалась луки. Тут паслись корови й лошата. Пастушок Федько, огледівши пана, зняв рваний картуз і так стояв босий, з торбинками через плече.

— Надінь картузі — гукнув Аркадій Петрович.

Пастух не дочув і побіг до нього.

— Картуз... картуз надінь!

Корови розбрелися по луці, гладкі, сочисті, як і трава. Лошата підняли голови до хазяїна свого й чекали, напруживши жили на міцних шиях, готові плигнути й помчатись по луці на тоненьких, тугих ногах.

Підійшов до улюбленого Васьки й почав чухати шию, а Васька поклав на плече йому морду, мрійно зм'якшивши вираз полохливих очей. І так вони

довго стояли у якійсь звірячій приязні, і обом було приємно — одному чухать, а другому чуханим бути.

— І це заберуть... — гірко подумав Аркадій Петрович, рушаючи далі.

Він ішов по свіжій траві, вогкій од мочара, а сонце запалило зеленим вогнем кінський щавель і стовбури будяків.

Щось було сьогодні принаadne, особливе в його землі, мов на обличчю небіжки, з якою жив ціле життя, а тепер мусить прощатись навіки. Якись квітки й зела, невидані перше, тиха ласкавість контурів, запахи трав і землі, теплі, рідні простори.

Високі верби шуміли над ровом, і небо між ними синіло, наче емаль. Перескочив окіп, скупавшись у материнці й полинях, і знов опинився на

стежці. По однім боці хвилювалося жито, по другім жовтіла глиняна круча, з чубком червоних маків. Як гарної йому здавалось, що він тут уперше. Чи не чуже часом? Ні, він ішов по своєму. Дивно, як він мало знає маєток. Мухи бреніли у квітках. Мишка поралась у глині й нюхала ямку. Стежка лагідно здіймалася вгору і пропадала місцями в густих лопухах. Тепер поле все ширше розкривало свої рамена, все далі розстеляло свою одежу, і, коли він зійшов на горбок перед ним встали в повній красі всі ниви, зелена пляма низької луки, далеко смужечка лісу. І тут, стоячи в осередку своєї землі, він більше почув, ніж подумав, що нікому її не оддасть.

«Буду стріляти, коли прийдуть...
Це так несподівано вирвалось у го-
лос, що він не повірив їй озирнувся.
Хіба це він?

Але навколо тільки ниви котилися
з горбка на горбок.

Йому зробилось соромно. Фу, яке
свинство!.. Скинув картуз і витер піт
з лоба. Невже він дійшов би до того!
Очевидячки—ні. Хіба він може піти
проти себе, проти всього, у що він
вірив, з чим не таївся ні перед ким.
Таких, як він, горстка, і що вони зна-
чать у великій процесії життя? Кілька
засохлих листочків на зеленому святі
весни. Натурально, з грядки цибуль
вижить не можна, доведеться на ста-
рість служити. Дві маленькі кімнатки
на передмісті. Стара сама готує їсти.

Він ходить з кошиком на базар. Став самовар, Аркадій!.. Справді, чи він умів би наставити? Треба навчитись. Антоша та Ліда зароблять на хліб, вони молоді. А тобі, Мишко, доведеться забути про креми та смачні кісточки..

Дурна Мишка наче зраділа такій перспективі. Скакала йому на ногу й умастила землею штани. Але що там штани? Йому навіть приємно було уявляти себе вбогим, забутим, стертим великим процесом. Він — мученик і добровільно несе свій хрест... Чув, що його тіло приємно парує, дихання чисте й легке, а жаль до себе збуджує апетит. Такий молодий апетит і здоровий, що просто чудо! Чи догадаються тільки насмажити на вечерю молодих печеричок, так, як він лю-

бить: ціленькі облили сметаною добре й оживити зеленим пером цибульки... Треба було сказати Мотрі... Чорт побери! Завжди історії всякі збурюють йому кров, змушують грати... Але, властиво, чи було що навіть? Якісь похвалки фантастичні, дурні погрози. Вони розвіються зараз, коли побалакать із селом. Все буде, як було досі, тихо й мирно, бо, щоб у нього хто зваживсь одібрати землю... У нього? Ха-ха!..

— Мишко, ахànti!..

Однако, вдома й не думали подавати вечерю.

Софія Петровна чекала на нього на ганку, і не встиг він навіть скинути картуз, як вона наступилась на нього.

— Аркадій, ти маєш діти!

Під очима в неї чорніли круги.

— Ну маю, серце.

— Тут не до жартів. Ти повинен до губернатора їхати...

Аркадій Петрович знизав плечима і одвернувся.

— Треба прохати, щоб він зараз прислав козаків.

— Вибачай, Соню, ти говориш дурниці.

— А що ж, чекати, щоб мужики землю забрали?

— Ну їй заберуть. Земля до них належить.

— Ти помішався на ліберальних ідеях. Коли ти вже затявся, я їх сама покличу.

— Я не потерплю козаків у себе.

— Без них не обійдешся.

— А я зроблю скандал... Я не знаю, що зроблю... Піду в тюрму... на Сибір піду...

— Аркадій, голубчик...

— ... на каторгу піду, а не попущу...

— Зрозумій же, Аркадій...

Але він не хотів розуміти. Розшумівся, як самовар, що ось-ось має збігати. Кричав, увесь червоний і мокрий, тупав ногами й так махав руками, наче перед ним була не жінка, а навісні козаки.

Так з розмови нічого й не вийшло, тільки вечерю йому зіпсували. Тим більш, що забули засмажити печерички.

— А де ж Антоша?

Його при вечері не було.

І з того, як змішалась Софія Пе-

тровна, пояснюючи щось нісенітне, як затиснула Ліда уста, він догадався, що од нього щось криють.

Але нічого не одповів.

Другого дня Аркадій Петрович прокинувся у поганім настрою. Вже в тому, як Савка вніс воду і з грюком поставив на умивальник, а виходячи ляснув дверима, він почув неповагу до себе.

— Знає, шельма, що мужики завтра обдеруть землю, а з голодранцем нічого церемонії гнути...

З'їв без апетиту сніданок і пішов по хазяйству. Обійшов сад, шпихліри, тепер замкнені, під якими підкасана Мотря годувала гусей, порожні вдень хліви, звідки з глибоких чорних отворів ішов їдкий запах.

Хурман на подвір'ю мив фаєтон.

Потому заглянув до стайні. Там тупали коні та жували обрік, а при дверях лежала велика купа старого гною. Біля неї, поклавшись голоблями на траву, дрімала мокра бочка з водою.

— Ферапонте, зараз мені перекидати гній поза стайню! Наметав купи перед дверима, як на парад...

Хурман розігнув спину і стояв, тримаючи віхоть у червоних руках.

— Слухаю пана.

«Властиво — це ні до чого», подумав Аркадій Петрович, — «але — сказав».

Повз двірську браму чвалав Бондаришин і, побачивши пана, вклонився.

«Ач, привітався, ледве підняв бриля», — скипів Аркадій Петрович. «Що я їм тепер! Я вже їм непотрібний...» — Хам! — кинув крізь зуби, дивлячись Бондаришинові вслід.

Спустившись з ганку, вирушав у щоденну плавбу адмірал під руку із своїм «міноносцем». Вони пройшли повз нього, не помітивши навіть.

«І той виступає сьогодні інакше», — подумав Аркадій Петрович про міноносця.

«Радіє, бестія, певно, що більше не буде панів»...

Аркадій Петрович подався в поле, якимось так, без мети. Набігла хмара, «А сіно возять!» — згадав з тривогою він. Великі краплі впали вже на картуз, на руки й на лице. Жито запахло.

Думав, що треба вертатись, і не вертався. І раптом теплі небесні води густо злетіли на ниви в тінях сизої хмари, але сонце зараз десь близько засвітило веселку, і дощ перестав. Важкі краплини загойдалися на колоссях, легенька пара знялася над нивами. Аркадій Петрович теж почав парувати. Але він не зрадив: йому більше вже хотілося хмар і дощу, ніж сонця. Чорт бери сіно, нехай пропадає!..

Так само без думки—для чого, вернувсь знов на подвір'я. Хурман все ще порався з фаетоном. Купа гною все ще тулилась до стайні, тепер чорна й паруюча після дощу.

Аркадій Петрович аж затрусився од люті.

— Ферапонте, що я казав?.. Десять разів повторяти? Марш мені зараз до гною!

Він навіть підняв ціпок і, трясучи ним, тицяв у напрямку стайні, поки здивований хурман ліниво брався за вила.

«Це він навмисне...» — думав Аркадій Петрович. «Що буде завтра — побачимо ще, а сьогодні я ще господар».

В кабінеті він заспокоївся трохи. Скинув із себе верхню одягу і в сорочці ліг на кушетку.

«Дурниці. Чи варто так хвилюватись? Хіба не однаково, де лежатиме гній?»

Йому трохи соромно стало за Ферапонта.

Мовчки полежав, заплющивши очі.

— А тепер що?

Одкрив очі й подивився на стелю.

Одповіді не було.

У венеціянське вікно лилося сонце широким потоком, у сизій муті його крутились пилинки, в ідальні гриміла посуда. Накривали до столу. Аркадій Петрович прислухавсь мимоволі, як стукали там чиїсь каблуки, пересувались стільці, тонко дзвеніла склянка. Все було, як завжди, життя йшло буденним, звичайним темпом, і чудно думати було, що станеться якась переміна. Однак, вона мусила статись. Це вливало двоїстість у його настрій. Знову збирав усякі тривожні дрібниці—нахабний вираз у Савки, Ферапонтову впертість, неувагу до нього

стрічних селян, і йому хотілось, щоб невідоме «завтра» прийшло, нарешті, і поставило гру, гостру й небезпечну. Як він буде завтра триматись? Буде стріляти й боронитись, чи спокійно оддасть мужикам землю? Не знав. І в тому, що він досі цього не знав, помімо всяких теорій, таїлась цікавість неминучого завтра.

Вийняв годинника й подивився.

— За десять дванадцята буде, — сказав на голос. — «Значить, — подумав, — лишилось менше доби».

Завтра. Уявив собі раптом завтрашній ранок... Насуне з галасом на подвір'я ціла громада, верещатиме тонко жінота, здіймаючи сварку за землю... Діти почнуть заглядати у вікно та лазить по ганку, мов по своєму...

Ще раз вийняв годинника.

Минуло чотири хвилини.

Ху-ху!..

Піднявся з кушетки на розбитих старечих ногах і підійшов до вікна.

Далеко, аж до самого небосхилу, хвилювали ниви на вітрі, байдужі до того, хто володітиме ними, зроду звиклі до мужичих лиш рук.

За обідом Антоші не було.

І знов кабінет. Знов озивалась «дворянська кров», говорив розум, промовляло сумління, по своєму кожне, а під усім тим тіла гостра цікавість, що буде і як воно буде. Заснував хату димом сигари, замеревив поміст петлями кроків, наситив повітря думками, а все ж завтрашній день твердів у ньому, як куля,

яку, не розрізавши сіла, не можна дістати.

Через подвір'я промчався Антоша, покритий пилом, на мокрім коні, і чутно було, як прийшов просто в хату Софії Петровни, а в столовій тимчасом лагодять їсти для нього.

«Вже небагато лишилось... ніч і кілька годин», — позирав на годинник Аркадій Петрович.

Тіні росли. Сонце збиралося сідати за стайню. Пастух пригнав з поля худобу. Корови поважно несли в обори своє голе, рожеве вим'я та круті роги. Лошата стрибали на зеленім дворі.

«Невже завтра й це не моїм стане?» — із сумом подумав Аркадій Петрович і раптом почув, що Ліда говорить:

— Ти не тривожся, тату, але...

— Що таке?— обернувся він швидко до дочки.

Вона стояла у дверях з блідим обличчям Мадони і скорботно розтягла уста.

— Не треба тривожитись дуже... прийшли козаки...

— Як... козаки?

— Губернатор прислав... Стоять на дорозі.

Аркадій Петрович аж одхитнувся. Кров раптом залляла йому обличчя, навіть лисину запалила, а серед того пожару біліли жовтаві вуса й сердито плавали очі, сиві, злинялі, як два замерзлі озерця.

— Що ж це таке? Я не просив... А, розумію, це проти мене змова...

Чорт... я не попусти... Пожликать Антошу...

Він навіть руку підняв, суху, панську й білу руку, якою наче збирався побити Антошу.

— Я думаю, що...—розгубилась налякана Ліда.

Вона щось хотіла казати, щоб заспокоїти батька, але він бігав, як роздратований півень, що б'є себе крильми й витяга шию перед завзятим боєм.

— Подать Антошу!

Запорошений і впрілій, на розбитих сідлом ногах, став у дверях Антоша. За ним ховалась стривожена мати.

— Ти навів козаків?

— Я, чи не я, це, тату, неважно,—

засюсюкав Антоша, розкарячивши ноги в офіцерських штанах.

— Ага! Неважно... Ну, добре, так я ж вам покажу... Я прожену їх швидко... Пустіть!— кричав він на всіх, хоч його ніхто не тримав, і бігав по хаті, наче зовсім утратив розум.

— Аркадій... заспокойся, Аркадій,— благала Софія Петровна, розставляючи руки у дверях.— Ти ж бачиш: ніч, люди йшли стільки, стомились, голодні, мужики їх не приймають у село... як же так можна...

— А! що мені ці люди, хороші люди!.. У мене—і козаки... Пустіть мене зараз!

— Але ж, тату, мені здається, що...— вмішалася Ліда.

— Прогнати не трудно, — перебив Ліду Антоша, — тільки що вийде з

цього... Паші в селі тепер не дістанеш, та й мужики добровільно не дадуть... хіба грабувати будуть... Коли ти цього хочеш, то проганяй...

— Ах, бідні коні,—зідхнула Ліда,—що ж вони винні...

— Що ти сказала?—спинився проти неї Аркадій Петрович, піднявши брови.

— Я кажу, тату, що коні не винні...

— Їх би можна поставить на ніч під намет коло стайні,—обізвався Антоша.

— І дати оброку... не збідніли б од того...—додала Софія Петровна.

— Залишіть, прошу, свої ради при собі! Мені їх не треба...—носився по хаті Аркадій Петрович, хапаючи голову в руки.—Я й сам знаю, що коні

не винні, — спинився він коло дочки. —
Це ти правду сказала. Коні тут ні при-
чім... ну, і що ж з того?

Але він був уже непевний, вже наче
зів'яв. Кров одступила на місце, вуса
зіллялись з лицем, очі втратили твер-
дість холодного льоду, там уже сві-
тилось щось покірне й винувате, коли
підняв їх на сина.

Завагався хвилину й несподівано
запитав:

— А стане ж у нас оброку?

— Я розстараюся вже... І сіно маємо
свіже.

Не чекаючи далі, Антоша зник у
сінях.

— Навести козаків!.. — знизав пле-
чима Аркадій Петрович, знов захо-
дивши по хаті.

— Я... й козаки!.. Хто б цьому повірив?

В його руках уже не було таких гострих, як перше, ліній.

Гнів зірвався, мов морська хвиля, що встала зразу в зеленій люті, а далі слизнула й з легким шипінням поповзла піною по пісочку.

Крізь одчинені двері доносилося ір-жання голодних коней, що вступали у двір, і бряжчало оружжя на козаках.

* * *

«Страшний день» починався зовсім не страшно. Під вікнами бились і цвірінькали горобці, сонце встало таке веселе, що сміялись вікна, стіни і, навіть, постіль, де спав Аркадій Петро-

вич. Ще не одягшись, він підбіг до вікна. Тепле повітря м'яко штовхнуло його у груди, а очі зразу спочили на довгим ряді кінських блискучих задів. Кремені козаки, в одніх кольорових сорочках, чистили коней, і сонце гра-ло на їх голих по лікоть руках, на засмалених шиях, на розлитій навко-ло воді.

Він дивився на сонце, на свої ниви на масу ніг кінських і козацьких, що однаково сильно тупали в землю, вби-рав у себе гамір пташок, фиркання коней, грубі лайки воївників і рап-том почув, що він голоден.

— Савка! — гукнув він на цілу хату, — принеси каву!.. — і шугнув назад у по-стіль, щоб ще хоч трохи поніжить старече тіло.

НБ ПНУС

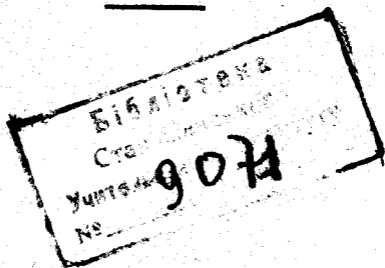

9071

А коли Савка приніс, він любовно поглянув на пахучий напій, понюхав теплий ще хліб і вилаяв Савку, що кожушок на сметанці занадто тонкий.

Мишка солодко спала, звернувшись клубочком у ногах на постелі.

1912 Капрі

„Дешева бібліотека красного письменства“
Видавництва „Український Робітник“

- № 43—46. Короленко—Халун . . . . . 20 к.
№ 47. Коцюбинський—Що записано в книгу
життя . . . . . 5 „
№ 48—50. Вовчок—Інститутка . . . . . 15 „
№ 51. Кониський—За кригою . . . . . 5 „
№ 52—53. Коцюбинський—Кат . . . . . 10 „
№ 54—56. Винниченко—Талісман . . . . . 15 „
№ 57. Франко—В тюремнім шпиталі . . . . . 5 „
№ 58—59. Винниченко—Терень . . . . . 10 „
№ 60—61. Аркадій Любченко—Оповідання
про втечу . . . . . 10 „
№ 62. Стефаник—Синя книжечка . . . . . 5 „
№ 63—64. Слісаренко—Президент Кисловапу-
стянської республіки . . . . . 10 „
№ 65—66. Коцюбинський—Коні не винні . . 10 „
№ 67. Стефаник—Палій. Май . . . . . 5 „
№ 68. Кониський—У тісної баби . . . . . 5 „
№ 69. Копиленко—Кара-Круча . . . . . 5 „
№ 70. Слісаренко — Шповьчине життя та
смерть. Сто тисяч сил . . . . . 5 „
№ 71. Винниченко—Ланцюг . . . . . 5 „
№ 72—76. Винниченко—Босяк . . . . . 25 „

„Дешева бібліотека красного письменства“
Видавництва „Український Робітник“

- № 77. Стефаник—Злодій. Кленові листки . . . 5 к.
№ 78—80. Винниченко—Радість . . . . . 15 „
№ 81. Слісаренко—Алхемик. Канонір Душта 5 „
№ 82—84. О. Слісаренко—Плянтації . . . . . 15 „
№ 85. С. Черкасенко—Юдита . . . . . 5 „
№ 86. І. Франко—Хлопська комісія. Добрий зарібок. . . . . 5 „
№ 87. В. Винниченко—Кузь та Грицунь . . . 5 „
№ 88. Марко Вовчок—Ковачка . . . . . 5 „
№ 89—90. В. Винниченко—Купля . . . . . 10 „
№ 91. С. Черкасенко—Сашків вінець . . . . 5 „
№ 92—93. А. Головка—Товариші . . . . . 10 „
№ 94. С. Черкасенко—Вони перемогли . . . . 5 „
№ 95. В. Винниченко—Темна сила. Промінь сонця . . . . . 5 „
№ 96—97. І. Франко—Отець гуморист . . . 10 „
№ 98—99. Короленко—Річка грає . . . . . 10 „
№ 100. А. Головка—Червона хустина . . . . 5 „
№ 101. Павч—Тихонів лист . . . . . 5 „
№ 102. Косинка.—Політика . . . . . 5 „
№ 103. Яновський—Туз і перстень . . . . . 5 „
№ 104. Павч—Смерть Янулянса . . . . . 5 „
№ 105. Головка—Пилипко . . . . . 5 „

„Дешева бібліотека красного письменства“
Видавництва „Український Робітник“

- № 106. Сенченко—У золотому закуті . . . 5 к.
№ 107. Анищенко—Ніч у саду . . . . . 5 „
№ 108—109. Косишка—Мати . . . . . 10 „
№ 110. Винниченко—Суд . . . . . 5 „
№ 111. Горький—Двадцять шість і одна . . 5 „
№ 112. Горький—Один з королів республіки 5 „
№ 113. Горький—Омельян Пляй . . . . . 5 „
№ 114. Коцюбинський—Подарунок на іменини 5 „
№ 115. Винниченко—На пристані . . . . . 5 „
№ 116—117. Бордуляк—Михалкові радощі . 10 „
№ 118. Васильченко—В темряві . . . . . 5 „
№ 119—120. Франко—Івась Новітній . . . 10 „
№ 121. Любченко—З темного передпокою . 5 „
№ 122. Панч—Перегони . . . . . 5 „
№ 123. Яновський—Роман Ма . . . . . 5 „
№ 124. Сенченко—Дурень . . . . . 5 „
№ 125. Первомайський—19-й рік . . . . . 5 „
№ 126. Качура—За 10 „оре“ . . . . . 5 „
№ 127. Ле—Розбійники . . . . . 5 „
№ 128. Кундзіч—На ярах . . . . . 5 „
№ 129—130. Панч—Там, де верби над ставом 10 „
№ 131—133. Шолом-Алейхем. Два антисеміти 15 „
№ 134—136. Шолом-Алейхем—13 опол. штатів 15 „

„Дешева бібліотека красного письменства“

Видавництва „Український Робітник“

№ 137—139. Шолом-Алейхем—Етап	15 к.
№ 140—142. Микитейко—Брати	15 „
№ 143. Франко—Цигани	5 „
№ 144. Глібов—Байки	5 „
№ 145. Коворіс—То був злодій	5 „
№ 146. Бордуляк—Мати	5 „
№ 147. Джекобс—Іспит	5 „
№ 148. Франко—Лесишина челядь	5 „
№ 149. Дж. Лондон—Сивашка	5 „
№ 150. Дж. Лондон—Людина з рубцем на щопі	5 „
№ 151—152. Винниченко—Федько-халамидник	10 „
№ 153. Хвильовий—Кіт у чоботях	5 к.
№ 154—155. Українські пісні	10 „
№ 156. С. Руданський—Світомовки	5 „
№ 157. Винниченко—Чесць	5 „
№ 158. Коцюбинський—Він іде	5 „
№ 159. Франко—Оливець	5 „
№ 160—161. Амищенко—Баляс	10 „
№ 162. Генрі—Коса на камінь	5 „
№ 163. Шевченко—Катерина	5 „
№ 164. Ковальчук—Криваві легенди	5 „
№ 165—166. Маркович—Збройний напад	10 „

**„Дешева бібліотека красного пролетариату“
Видавництва „Український Радянський Дім“**

№ 167—169.	Кириленко—Стихія	3
№ 170.	Івченко—Смертний спів	5
№ 171.	Франко—У кузні	5
№ 172—173.	Копиленко—Македон Вали	10
№ 174—176.	Маркович—Судова пошилка	15
№ 177—181.	Микитенко—Гавриїл Кириченко—школяр	25
№ 182.	Грінченко—Сам собі пан	5
№ 183—185.	Анищенко—Побачення	15
№ 186.	Коцюба—Без ґрунту	5
№ 187.	Франко—Малий Мирон. Красолиця	5
№ 188.	Франко—Ліси і пасовиська	5
№ 189.	Качура—Без хліба	5
№ 190.	Шульга-Шульженко— Стення глибинь	5
№ 191.	Ці	5
№ 192.	Коз	5
№ 193—194	. . . . .	10

НБ ПНУС

9071